

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

щодо тлумачення частин першої та другої статті 1187 ЦК України

I.

Цей науковий висновок підготовлений на підставі частини 7 статті 404 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 47 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», пунктів 1.2, 2.8, 3.2, 3.3 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді, за зверненням Голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Б.І. Гулька від 21.07.2022 № 236/0/26-22 у справі № 214/7462/20, щодо викладеного у зверненні питання:

- 1. Яка правова природа джерела підвищеної небезпеки?*
- 2. Що належить до видів джерела підвищеної небезпеки (видів підвищеної небезпечної діяльності (положення Цивільного кодексу України не містять вичерпного переліку видів такої діяльності)?*
- 3. Чи належить нерухомий транспортний засіб, у якому відбулося загоряння (через несправність самого транспортного засобу) до джерела підвищеної небезпеки?*
- 4. Чи пов'язана діяльність як джерело підвищеної небезпеки із поведінкою людини, а не з матеріальним об'єктом?*
- 5. Чи буде відповідальною за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, особа, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір оренди, підряду тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (частина друга статті 1187 ЦК України) та не використовує цей транспортний засіб за призначенням (нерухомий транспортний засіб)?*
- 6. Чи можна визнати джерелом підвищеної небезпеки об'єкт, який не може завдати шкоди випадково, за умови належного дотримання правил техніки безпеки?*
- 7. Чи створює транспортний засіб, який не використовується (нерухомий транспортний засіб) ймовірне підвищене заподіяння шкоди через неможливість повного контролю з боку людини у процесі його використання?*

II.

Опис дослідження.

Питання джерел підвищеної небезпеки неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Проте в науці цивільного права відсутнє єдине розуміння цього поняття і що слід розглядати джерелом: предмет або діяльність, а також пояснення того, чим викликана більш суворая відповідальність власника такого джерела за заподіяну ним шкоду. Теоретична невирішеність цих проблем породжує певні труднощі в процесі правозастосування відповідних норм.¹

Відповідно до концепції «діяльності» джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, яка порожує підвищену небезпеку для оточуючих та для особи, яка здійснює діяльність. Протилежна концепція «об'єкта» визнає джерелом підвищеної небезпеки об'єкти матеріального світу, які мають небезпечні для оточуючих властивості, що не піддіються повному контролю людиною. До цієї концепції наближається концепція «властивостей речей і сил природи», суть якої полягає в тому, що джерелом підвищеної небезпеки є властивості речей і сил природи, які при певному рівні розвитку техніки не піддаються повному контролю з боку людини, тому утворюють високий ступінь ймовірності заподіяння шкоди людині або матеріальним благам.² Набула поширення також змішана концепція, за якою джерело підвищеної небезпеки визначається через концепції «діяльності» та «об'єкту».³

Виникнення різних концепцій визначення джерела підвищеної небезпеки зумовлено тим, що незважаючи на застосування в законодавстві терміна «джерело підвищеної небезпеки» легального визначення цього терміна не було. Таке визначення з'явилося у цивільному законодавстві України з 2004 року. Законодавче визначення джерела підвищеної

¹ Огляд наукової дискусії див., зокрема: Мануйлова К. В. Поняття та характеристики джерела підвищеної небезпеки // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. - 2014. - Вип. 10-2(1). - С. 160-163; Лесько Ю. В. Поняття та ознаки джерела підвищеної небезпеки // Університетські наукові записки. - 2015. - № 3. - С. 74-86.

² Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1951. С. 132.

³ «Схожість цих теорій [«діяльності» та «об'єктів»], на думку авторів обох теорій, полягає у тому, що джерело підвищеної небезпеки характеризується не підконтрольністю з боку осіб, які управляють відповідною діяльністю або користуються певними предметами, внаслідок чого повністю не виключається можливість заподіяння непередбаченої (випадкової) шкоди. Усвідомлення зазначених теорій наводить на думку, що буде ближче до істини, якщо об'єднати положення цих теорій в єдину систему знань про суть джерела підвищеної небезпеки та використати ознаки джерела підвищеної небезпеки, які містяться в них, для його визначення». // Боброва Д.В. Відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки / Цивільне право України: Підручник У 2 кн. / О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Д.В.Боброва, А.С.Довгерт та ін.; За заг. ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юринком Інтер, 2004. - Кн. 2. – С. 527.

небезпеки наведене у ч. 1 ст. 1187 ЦК: джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб. У ч. 2 ст. 1187 ЦК встановлено загальне правило, згідно з яким шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Отже, сучасному легальному визначенню джерела підвищеної небезпеки є найбільш релевантною доктринальна концепція «діяльності». Легальне визначення джерела підвищеної небезпеки саме як «діяльності» не надає підстав для його розширеного тлумачення через включення до обсягу цього поняття також «об'єкта» як джерела підвищеної небезпеки.

Сучасна судова практика також спирається на цю концепцію. «Оскільки зазначена норма не містить вичерпного переліку видів джерел підвищеної небезпеки (видів підвищеної небезпечної діяльності), суд, беручи до уваги особливі властивості предметів, речовин або інших об'єктів, що використовуються в процесі діяльності, має право визнати джерелом підвищеної небезпеки також й іншу діяльність. До цих особливих властивостей слід відносити створення підвищеної ймовірності завдання шкоди через неможливість повного контролю за ними з боку людей. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану діяльністю, що є джерелом підвищеної небезпеки, настає у разі її цілеспрямованості (наприклад, використання транспортних засобів за їх цільовим призначенням), а також при мимовільному проявленні шкідливих властивостей об'єктів, що використовуються в цій діяльності (наприклад, у випадку завдання шкоди внаслідок мимовільного руху автомобіля). В інших випадках шкода відшкодовується на загальних підставах, передбачених статтею 1166 ЦК, особою, яка її завдала (наприклад, коли пасажир, відчиняючи двері автомобіля, що не рухався, спричинив тілесні ушкодження особі, яка проходила поруч)».⁴ Раніше Пленум Верховного

---

⁴ Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 4 «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки».

Суду України на рівні керівного роз'яснення запропонував джерелом підвищеної небезпеки визнавати будь-яку діяльність, здійснення якої створює підвищену імовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю за нею людини, а також діяльність по використанню, транспортуванню, зберіганню предметів, речовин і інших об'єктів виробничого, господарського чи іншого призначення, які мають такі ж властивості. Майнова відповідальність за шкоду, заподіяну діями таких джерел, має наставати як при цілеспрямованому їх використанні, так і при мимовільному прояву їх шкідливих властивостей (наприклад, у випадку заподіяння шкоди внаслідок мимовільного руху автомобіля).⁵ Науковці виявляли в цьому розробки як концепції «діяльності», так і концепції «об'єкта» і вбачали спробу поєднати положення цих концепцій.⁶

Виділяються такі ознаки джерела підвищеної небезпеки:

- 1) джерелом підвищеної небезпеки визнається повна діяльність, що здійснюється у процесі експлуатації конкретного об'єкта;
- 2) здійснення діяльності пов'язане з використанням, зберіганням або утриманням деяких засобів, речовин, тварин тощо;
- 3) діяльність створює реальну підвищену небезпеку завдання шкоди особі, яка цю діяльність здійснює, та іншим особам;
- 4) неможливість повного контролю процесу такої діяльності суб'єктом, який її здійснює.⁷

В доктрині згідно з концепцією «об'єкта» джерела підвищеної небезпеки поділяються на види:

1. Фізичні: а) механічні - автомобілі, річкові і морські судна тощо; б) електричні - обладнання та агрегати енергосистеми; в) теплові - парові установки, що перебувають під тиском тощо;
2. Фізико-хімічні: радіоактивні об'єкти і матеріали, атомні станції тощо;
3. Хімічні речовини: а) отруйні; б) вибухонебезпечні; в) вогненебезпечні;

---

⁵ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.92 № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди».

⁶ Боброва Д.В. Відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки / Цивільне право України: Підручник У 2 кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За заг. ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юринком Інтер, 2004. - Кн. 2. – С. 527-528.

⁷ Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання: / За заг. ред. С.С. Бичкової. – 3-тє вид., змін та допов. - К.: Алерта, 2014. – С. 459-460.

4. Біологічні: а) зоологічні - дикі тварини); б) мікробіологічні - деякі види мікроорганізмів та бактерій.

Наявність шкоди на стороні потерпілого та причинний зв'язок між протиправною поведінкою заподіювача та шкодою на стороні потерпілого як умови відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, нічим принципово не відрізняються від ідентичних елементів генерального делікту (ст. 1166 ЦК). Однак слід наголосити, що особливі правила ст. 1187 ЦК діють тоді, коли шкоду завдано тими властивостями об'єкта, через які діяльність із ним визнається джерелом підвищеної небезпеки. В іншому випадку відповідальність заподіювача настає за правилами про загальний делікт (ст. 1166 ЦК).⁸

Іноді в наукових джерелах напряду вказується, що особливі правила статті 1187 ЦК діють тоді, коли шкода, заподіяна тими шкідливими властивостями об'єкта, через які діяльність з ним визнається джерелом підвищеної небезпеки. Так, шкода, заподіяна автомобілем, відшкодуватиметься за правилами ст. 1187 ЦК тільки тоді, коли автомобіль рухався, а не тоді, коли він стояв у гаражі або на стоянці.⁹

Такий висновок впливає з того, що правова категорія «джерело підвищеної небезпеки» не може бути застосована сама по собі. Підвищена небезпека заподіяння шкоди виникає тільки тоді, коли з цими об'єктами починає мати справу людина. Тобто сам по собі транспортний засіб або інший механізм не є небезпечним. Підвищена ймовірність заподіяння шкоди виникає тоді, коли людина починає керувати транспортним засобом або використовувати механізм.¹⁰

III.

Висновки.

1. Правова природа джерела підвищеної небезпеки визначається через діяльність, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

2. Положення Цивільного кодексу України не містять вичерпного переліку видів джерела підвищеної небезпеки діяльності. До видів джерела

⁸ Цивільне право (частина особлива). Курс лекцій: навч. посіб. / за ред. І. Спасибо-Фатєєвої. – Харків: ЕКУС, 2022. – С. 603.

⁹ Отрадна О.О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України: навч. посіб. / Отрадна О.О. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 140; Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. 2. С. 898.

¹⁰ Отрадна О.О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань: монографія / О.О. Отрадна – К.: Юрінком Інтер, 2014. – С. 143.

підвищеної небезпеки (видів підвищеної небезпечної діяльності), зокрема, належать діяльність, пов'язана з: а) використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання; б) використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин; в) утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо.

Об'єкти, діяльність щодо яких може поділятися на види (групи):

1) Фізичні: а) механічні - автомобілі, річкові і морські судна тощо; б) електричні - обладнання та агрегати енергосистеми; в) теплові - парові установки, що перебувають під тиском тощо;

2) Фізико-хімічні: радіоактивні об'єкти і матеріали, атомні станції тощо;

3) Хімічні речовини: а) отруйні; б) вибухонебезпечні; в) вогненебезпечні;

4) Біологічні: а) зоологічні - дикі тварини); б) мікробіологічні - деякі види мікроорганізмів та бактерій.

3. Нерухомий транспортний засіб, у якому відбулося загоряння (через несправність самого транспортного засобу), не належить до джерела підвищеної небезпеки.

4. Під джерелом підвищеної небезпеки розуміється людська діяльність з певними об'єктами, яка створює підвищену небезпеку для оточуючих, а також для особи, яка цю діяльність здійснює. Отже, діяльність як джерело підвищеної небезпеки і є поведінкою людини щодо матеріального об'єкту.

5. Особа, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір оренди, підряду тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (частина друга статті 1187 ЦК України) та не використовує цей транспортний засіб за призначенням (нерухомий транспортний засіб, не буде відповідальною за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки).

6. Об'єкт, який не може завдати шкоди випадково, за умови належного дотримання правил техніки безпеки, не можна визнати джерелом підвищеної небезпеки.

7. Транспортний засіб, який не використовується (нерухомий транспортний засіб) не створює ймовірне підвищене заподіяння шкоди через неможливість повного контролю з боку людини у процесі його використання.

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
кандидат юридичних наук**

Беляневич В.Е.

